

Pavlíčková, Radmila

Olomouc a Brno - dvě biskupské rezidence : (k vlivu funkcí šlechtického sídla na ikonografický program výzdoby interiérů)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. F, Řada uměnovědná. 2002, vol. 51, iss. F46, pp. [31]-44

ISBN 80-210-2993-5

ISSN 1211-7390

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/110962>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RADMILA PAVLIČKOVÁ

OLOMOUC A BRNO – DVĚ BISKUPSKÉ REZIDENCE (K vlivu funkcí šlechtického sídla na ikonografický program výzdoby interiérů)

Ve tři hodiny poté přijel švédský vyslanec, nazývaný Oxenstern, a ubytoval se u paní Johnin. Včera, tedy 15. tohoto, vyjel se dvěma karety a navštívil františkanky, sv. Mořice, sv. Kláru a dóm; pak se přiblížil s řečnými karety, v nichž seděli jeho paní, mladý Oxenstern i s třemi slečnami a několika šlechtici, před knížecí rezidenci, u prostřední brány, tu zůstal stát a zeptal se mně z vozu velice mírně, zda by mu a jeho, nejmilejším bylo dovoleno, také mezi jinými, prohlédnout si tuto pěknou stavbu [...] potom prošel rytířským a hodovním sálem a v něm se zdržel značnou chvíli prohlídkou biskupů a 55. portrét si dobře prohlédl, pravíc: Toto musí být schopný pán [...].¹

V teoreticky laděném závěru studie o stavební historii Dietrichsteinského paláce vnesl Jiří Kroupa do českého dějepisu umění s novou naléhavostí požadavek sledovat vedle umělecké formy také spektrum dalších okolností, za nichž a pod jejichž vlivem umělecké dílo vznikalo.² Posouzení všech okolností vzniku uměleckého díla za vyčerpávajícího využití formálně stylové analýzy a archivního materiálu je dle autora předpokladem „k porozumění dějinnosti konkrétního uměleckého díla,“ jež má být cílem badatelského snažení. Požadavek „jiného nastavení zkoumajícího pohledu“, který zahrnuje rovněž posouzení vlivu stavebníka, stavební úlohy a jejího vztahu k použitým formám, je mimořádně inspirativní pro kulturní dějiny, v jejichž zorném poli se v české historiografii zejména v posledním desetiletí objevila problematika životního stylu, způsobu bydlení a utváření si životního prostoru, a to zejména ve šlechtickém prostředí. Odpověď na otázku, „proč lidé bydleli, jak bydleli,“³ patří nesporně k aspektům, jejichž sledování receptivně-funkční přístup zahrnuje.

---

¹ Popis prohlídky olomoucké biskupské rezidence, již uskutečnil švédský vyslanec Oxenstjerna při svém pobytu v Olomouci na cestě z Vídně v únoru 1675; viz Antonín Breitenbacher, *Dějiny arcibiskupské obrazárny v Kroměříži II. Kroměříž 1927*, s. 84–85.

² Jiří Kroupa, *Dietrichsteinský palác v Brně a Ludwig Sebastian Kaltner. Umění XLVI*, 1998, s. 541.

³ Helmut Hundsbichler, *Zur Wohnkultur des Adels (1500–1700)*. In: [Kat.] *Adel im Wandel. Politik, Kultur, Konfession 1500–1700*. Rosenberg 1990, s. 227–249.

V centru pozornosti příspěvku, věnovaného profesoru Jiřímu Kroupovi, stojí biskupská sídla v Olomouci a v Brně v období episkopátu Karla z Liechtensteinu-Castelcornu (1664–1695),⁴ kdy obě rezidence⁵ (stejně jako Kroměříž, Vyškov, Mírov či Hukvaldy, všechny více či méně poznamenané třicetiletou válkou), prošly přestavbami a jejich interiéry byly nově uspořádány a vybaveny obrazy a mobiliárem. Obnova rezidencí – stavební i funkční – a to jediným stavebníkem představuje ideální modelový příklad pro sledování vztahu mezi funkcí aristokratického sídla (způsoby jeho využívání) a jeho výzdobou a výtvarnou podobou.⁶

V úvodu citovaný popis prohlídky olomoucké rezidence, kterou v únoru 1675 uskutečnil švédský vyslanec Oxenstjerna, zmiňuje, že návštěvník se v hodovním sále zdržel dlouhou dobu prohlídkou „biskupů“. Jednalo se o portrétní biskupskou galerii, kterou nechal kolem roku 1667 namalovat Karel z Liechtensteinu-Castelcornu.⁷ Biskupská portrétní posloupnost nemá – na rozdíl od písemného zpracování⁸ – předobraz ve starších dějinách olomouckého biskupství, je původ-

4 Gregor Wolny, *Kirchliche Topographie von Mähren. Olmützer Erzdiocese* I. Brünn 1855, s. 98–102; Christian d'Elvert, Die Grafen von Lichtenstein-Castelcorn. In: *Notizen-Blatt der hist.-statist. Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde, Beilage der Mittheilungen*, 1869, 2, s. 9–13; Antonín Breitenbacher, *Dějiny arcibiskupské obrazárny v Kroměříži I.* Kroměříž 1925; A. Breitenbacher (cit. v pozn. 1); Jaroslav Dřimal, *Náboženská činnost Karla II. Lichtenštejna v biskupství olomouckém*. Státní práce, Brno 1928 – rukopis v Archivu města Brna, Fond T7 – Doc. PhDr. J. Dřimal, archivář města Brna, kart. 25, inv. č. 145; František Václav Peřinka, *Dějiny města Kroměříže II/2. Nový život. Biskup Karel z Lichtenštejna*. Kroměříž 1947; Vladimír Voldán, Lichtenštejnové-Kastelkorní a jejich brněnské domy. *Brno v minulosti a dnes* VII, 1965, s. 93–102; Jiří Sehnal, *Die Musikkapelle des Olmützer Bischofs Karl Liechtenstein-Castelcorn in Kremsier*. Sonderdruck aus Kirchenmusikalisches Jahrbuch 1967; František Šigut, Volba olomouckého biskupa Karla z Lichtenštejna a její zákulisí. *Slezský sborník* 68, 1970, č. 1, s. 43–51; Josef Matzke, *Die Olmützer Fürstbischöfe*. Königstein 1974; Bohumil Zlámal, *Katalog moravských biskupů, arcibiskupů a kapitul staré a nové doby*. Olomouc 1977; Miloš Kouřil, Biskupa Karla Liechtenštejna rádcí a zpravodajci. In: *Historická Olomouc* V, 1985, s. 111–116; Rudolf Zuber, *Osudy moravské cirkve v 18. století*. Praha 1987; Gustav Pfeifer, *Die Tiroler Liechtensteiner. Eine Studie zum ministerialischen Adel* [Dipl.-Arbeit]. Wien 1991; Jiří Sehnal, *Pavel Vejvanovský a biskupská kapela v Kroměříži*. Kroměříž 1993.

5 V české historiografii je pojem „rezidence“ užíván pro všechny typy šlechtických sídel bez ohledu na jejich postavení v rámci sídelní struktury a dokonce bez ohledu na skutečnost, zda plnily, byť třeba jen přiležitostně, vzhledem k obsahu termínu nejcharakterističtější, tedy sídelní a ubytovací funkci. Moderní způsob užívání tohoto pojmu ostatně odpovídá dobovému, jak jej můžeme sledovat například v korespondenci olomouckého biskupa Karla z Liechtensteinu-Castelcornu. Formulace „*Dáno v naší rezidenci v Brně*“ (v Olomouci, na Mírově a podobně) se mění pouze v případě Kroměříže, u níž je zdůrazněn rezidenční charakter města („*Dáno v našem rezidenčním městě Kroměříži*“).

6 Radmila Pavlíčková, *Rezádenční síť olomouckých biskupů za Karla z Liechtensteinu-Castelcornu (1664–1695)*. In: *Historická Olomouc* XIII. Olomouc 2002 (v tisku).

7 Antonín Breitenbacher, *Legendy na obrazech olomouckých biskupů v kroměřížském zámku. Výroční zpráva arcibiskupského gymnasia v Kroměříži za školní rok 1921–1922*. Kroměříž 1922; A. Breitenbacher (cit. v pozn. 4), s. 53–54.

8 Již v letech 1434 až 1450 vzniklo *Granum cathalogi praesulum Olomucensium* sepsané neznámým členem olomoucké kapituly, na něž navazovaly další práce: *Series episcoporum Olomucensium* Augustina Käsenbrota (tiskem roku 1511) a stručné životopisy biskupů 16. století od Martina Gerstmana, Melichara Pirnese z Pirnu a Vavřince Zwettlera.

ním objednavatelským počinem Karla z Liechtensteinu-Castelcorna a zaslouží si proto v souvislosti s úlohou, již měla v Olomouci plnit, hlubší pozornost.

Prochážíme-li inventář biskupské rezidence v Brně z roku 1691,⁹ upoutají pozornost mimo jiné položky, evidující v rytířském sále devět císařských portrétů, v knížecím kabinetu „*obraz nebo portrét římského císaře a císařovny*“, a v tzv. velkém sále osm „*císařských portrétů v pozlacených rámech*.“¹⁰ Přítomnost panovníckých portrétů v brněnské rezidenci, stejně jako přítomnost portrétní galerie biskupů v Olomouci (v obou případech v reprezentativních interiérech), nelze považovat za nezáměrný, náhodný prvek výzdoby, nýbrž za promyšlené, jednoznačné a současníkům jasně čitelné gesto majitele sídla. Odpověď na otázku, proč biskup Karel z Liechtensteinu-Castelcorna nechal vytvořit dvě kolekce portrétů – biskupskou a císařskou – a první z nich umístil právě do rezidence v Olomouci, zatímco druhou do Brna (kdežto v Kroměříži, Vyškově či Mírově podobné obrazy zastoupeny nebyly), pomůže objasnit dobové funkce obou rezidencí, jež jim byly stavebníkem přiděleny a ovlivnily obsahovou výzdobu jejich interiérů.

Sídlo v Olomouci vzniklo současně s biskupstvím v blízkosti kostela sv. Petra, roku 1131 bylo nahrazeno biskupským domem v sousedství nového metropolitního kostela sv. Václava a současná poloha biskupské rezidence ve středu východní linie olomouckého Předhradí byla určena roku 1516 Stanislavem Thurzem [obr. 3]. V jím započaté stavbě v pořadí třetího biskupského sídla v Olomouci pokračovali Jan Dubravius a Stanislav Pavlovský. Rezidence, poznamenaná událostmi třicetileté války a zejména švédskou okupací Olomouce, byla od roku 1665 opravována Karlem z Liechtensteinu-Castelcorna.

Zatímco olomoucká rezidence představuje tradiční biskupské sídlo u metropolitního kostela se středověkými kořeny, „biskupský dvůr“ v Brně vznikl teprve roku 1588, kdy Stanislav Pavlovský odkoupil dům probošta brněnské kapituly, jež v době svých pobytů v Brně užíval [obr. 2]. Důvodů k vytvoření této nejmladší biskupské rezidence bylo několik. Již v 16. století byl nastoupen trend postupného přesunu těžiště hlavního města země z dosavadní alternace mezi Olomoucí a Brnem ve prospěch jižněji, a tedy vzhledem k nově vzniklému středoevropskému soustátí s centrem ve Vídni výhodněji položenému Brnu, který byl završen v polovině 17. století definitivním přesunem zemských úřadů do Brna.¹¹ Vytvoření vlastního biskupského sídla v Brně je současně jedním z dů-

⁹ Roku 1691 nechal Karel z Liechtensteinu-Castelcorna sepsat inventáře všech rezidencí, které se staly součástí tzv. darovací listiny z 7. dubna 1691, jíž odkázal všechen svůj majetek (včetně obrazových sbírek, knihovny apod.) biskupství. Zabránil tak rozptýlení sbírek mezi dědice a položil pevné základy sběratelské tradice v (arci)biskupském prostředí, srov. A. Breitenbacher (cit. v pozn. 4), s. 68–73, s. CXI–CXIII.

¹⁰ Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Metropolitní kapitula Olomouc (dále jen ZAO–O, MCO), sign. F a 10, kart. 218, inv. č. 3587.

¹¹ František Kameníček, Jednání sněmovní a veřejná v markrabství moravském. *Archiv český X*, 1890, s. 241–352; XI, 1892, s. 282–405; František Kameníček (ed.), *Zemské sněmy a sjezdy moravské I.–III*. Brno 1900–1905; Jaroslav Dřimal, *Zemský dům v Brně*. Brno 1947; Zdeňka Hledíková–Jan Janák, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha 1989; Pavel Balcárek, *Brno versus Olomouc. O primát hlavního města Moravy*. Brno 1993; Hana Jordánová–

sledků Pavlovského ambiciózní politiky. Není náhodou, že ke koupí domu přistupuje právě v období, kdy vede známý spor se zemským soudem o právo jurisdikce nad kněžími a kdy úspěšně usiluje o privilegium Rudolfa II. užívat titul knížete Svaté říše římské (1588).¹² Vznik biskupského sídla v Brně současně odpovídá „urbanizačnímu“ trendu sledovanému u politicky angažované šlechty v průběhu druhé poloviny 16. století. Česká a moravská aristokracie rozpoznala výhody tzv. městských rezidencí (sídel v zemské metropoli), spočívající vedle funkce obytné především v politické a společenské reprezentaci jejich majitele: „*Sídlo veřejně činného šlechtice [...] změnilo se v místo oficiálních nebo tajných (opozičních) jednání, nabylo určité strategické váhy a stalo se druhotným střediskem zpravodajství.*“¹³

Brněnské biskupské sídlo plnilo v rámci rezidenční sítě olomouckých biskupů, zejména po definitivním přesunu zemských úřadů do Brna, specifické funkce, dané postavením olomouckých biskupů v moravské stavovské společnosti. Postavení olomouckého biskupa v zemských institucích se vyvinulo jako v podstatě podvojně a nejstarší sepsání zemských práv mu věnují samostatné kapitoly.¹⁴ Olomoucký biskup právně „*přisluší k králi Českému*“¹⁵ (biskupství je přímým lénem českého panovníka) a ve správní hierarchii se tak nachází na stejné

Ludmila Sulitková, Předbělohorské soudy na Moravě a královské město Brno. *Časopis Matice moravské* CXIII, 1994, s. 235–260; Jaroslav Pánek, *Olmütz als Bischofs- und Landeszentrum*. In: Evamaria Engel (ed.), *Zentralität in Ostmitteleuropa an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*. Berlin 1995, s. 233–243.

- 12 Antonín Breitenbacher, Spor biskupa Pavlovského s moravským soudem zemským o soudnictví nad kněžstvem. *Časopis Matice moravské* XXX, 1906, s. 97–134, 228–270, 349–373; Jaroslav Pánek, Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský a česká šlechta. *Ročenka Okresního archivu v Olomouci* 1989, s. 35–58; Idem, Biskup a kancléř (Stanislav Pavlovský a Vratislav z Pernštejna 1579–1582 a jejich úloha v počátcích rekatolizace Moravy). *Časopis Matice moravské* CXIII, 1994, s. 35–47; Idem, Mezi Olomoucí a Římem. Ke stykům moravského duchovenstva a šlechty s Itálií za episkopátu Stanislava Pavlovského. In: Ivan Hlaváček–Jan Hrdina (eds.), *Facta probant homines. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové*. Praha 1998, s. 311–324; Ondřej Jakubec, *Objednavatelské aktivity olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského (1579–1598)* [diplomová práce]. Olomouc 1999; Idem, Kult sv. Stanislava Pavlovského na Moravě za olomouckého biskupa Stanislava II. Pavlovského. Příspěvek k dějinám protireformace. *AUPO, Philosophica–Aesthetica* 21, *Historia Artium* III, 2000, zejména s. 124–129; Idem, Manifestace katolicismu v uměleckých objednávkách olomouckých biskupů v období raného novověku. In: *Historická Olomouc* XIII. Olomouc 2002 (v tisku).
- 13 Jaroslav Pánek, Život na šlechtickém sídle v předbělohorské době. In: Lenka Bobková (ed.), *Život na šlechtickém sídle v 16.–18. století*. Ústí nad Labem 1992, s. 17; Václav Ledvinka, *Funkce venkovských rezidencí a pražských paláců jihočeské šlechty v 16. a 17. století*. *Ibidem*, s. 28–41; Petr Mařa, Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem. In: Václav Bůžek–Petr Král (eds.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. *Opera historica* 7, 1999, s. 139–162.
- 14 Vincenc Brandl, *Knih Tovačovská*. Brno 1868, s. 119; Idem, *Knih Drnovská*. Brno 1868, s. 18–19; Christian d’Elvert, *Zur Geschichte des Erzbisthums Olmütz und insbesondere mehrhundertjährigen Kampfes mit den mährischen Ständen und der Staatsgewalt*. Brünn 1895; František Kameníček, *Zemské sněmy a sjezdy moravské* I. Brno 1900, s. 8–9; Idem, *Zemské sněmy a sjezdy moravské* II. Brno 1902, s. 106–115; Idem, *Zemské sněmy a sjezdy moravské* III. Brno 1905, s. 20–29; R. Zuber (cit. v pozn. 4), s. 22–25.
- 15 V. Brandl 1868b (cit. v pozn. 14), s. 119.

úrovni jako Markrabství moravské. Je však součástí zemské stavovské struktury, a to na straně jedné z pozice hlavy duchovní správy diecéze jako člen prelátského stavu, na straně druhé, v případě, že pocházel z panského rodu, je členem panského stavu jako „*první knížecí člen panské kurie*“¹⁶ a „*tehdy z práva, ač chce, má v súdu sedati, ne jako biskup, ale jako pán zemský*.“¹⁷ Přednostní pozice olomouckých biskupů byla vyjádřena v zasedacím pořádku, který v *Zrcadle slavného markrabství moravského* zachytil k roku 1593 Bartoloměj Paprocký z Hlohohol: „*Za panování Jeho Milosti Císaře Rudolfa toho jména Druhého [...]. Tímto pořádkem jakž tuto nížeji poznamenáno nejdeš Páni na Saudech v Markrabství Moravském sedali [...]. Napřed Jeho Milost, vysoce důstojné a osvícené Kníže a Pán, Pan Stanislav Pavlovský, z Boží milosti Biskup Olomaucký,*“ vedle něhož po pravé straně sedal nejvyšší zemský hejtman.¹⁸

Navenek byla výlučnost a nezávislost olomouckého biskupství na zemské správě demonstrována několika způsoby. K nejdůležitějším patřila skutečnost, že olomoucký biskup vystupoval jako první landfrýdník a také v oficiálních písemnostech stavovské obce směřujících mimo zemi byl uváděn na prvním místě před hejtmanem („*Pak-li se co od země píše a biskup jest, biskup napřed státi má [...]*“¹⁹). Druhým vnějším znakem přednostního postavení byl knížecí titul olomouckých biskupů, který byl „obnoven“ privilegiem Rudolfa II. roku 1588. Změna pořadí stavů, již uzákonilo Obnovené zřízení zemské roku 1628, v němž byl prelátský stav povýšen na první stav země, jen potvrdila dosavadní vývoj postavení olomouckých biskupů.

„*Když čas přijde k držení saudu zemského, tehdy mají každého času vždycky Naši auředníci a saudcové zemští v Olomouci anebo v Brně pospolu shromáždění, nejprve do biskupského domu společně se sjeti, a tu všelijaké potřeby, kteréž by při saudu zemském řízeny býti měly, mezi sebau se domluviti [...]*“²⁰ Citovaná slova Obnoveného zřízení zemského poukazují k důležitosti, již mělo biskupské obydlí ve městě, v němž probíhala jednání zemských úřadů.²¹ Biskupský dům získával významnou veřejnou funkci místa, v němž probíhají polooficiální „přípravné rozhovory“, současně rituál vyjadřoval specifické postavení

¹⁶ R. Zuber (cit. v pozn. 4), s. 25; Josef Válka, *Moravská aristokracie na přelomu 16. a 17. století*. In: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvorech a v rezidenčních městech posledních Rožmberků. Opera historica* 3, 1993, s. 155–165; Josef Válka, *Morava reformace, renesance a baroka*. Brno 1995, s. 50.

¹⁷ V. Brandl 1868b (cit. v pozn. 14), s. 119.

¹⁸ Bartoloměj Paprocký z Hlohohol, *Zrcadlo slavného markrabství moravského*. Ostrava 1993.

¹⁹ V. Brandl 1868b (cit. v pozn. 14), s. 119.

²⁰ Hermenegildus Jireček (ed.), *Codex Juris Bohemici. Tomi V, Pars 3. Constitutiones Margraviatus Moraviae Anno 1628 reformatae*. Praha 1890, s. 65.

²¹ Zvyk setkávání stavů u biskupa je zachycen již v *Knize tovačovské a drnovské* (V. Brandl 1868b /cit. v pozn. 14/, s. 119; V. Brandl 1868a /cit. v pozn. 14/, s. 18–19), avšak pro setkávání před zemskými sněmy a sjezdy, nikoli soudy. Zatímco nejstarší zemská zřízení ze 16. století „předsjezdová“ setkání u biskupa nezmiňují (František Čáda, *Zemské zřízení moravské z roku 1535 spolu s tiskem z roku 1562 nově vydaným*. Praha 1937), starobylý zvyk byl znovuuzákoněn roku 1628, ovšem s tím rozdílem, že se změnila intenzita rituálu, neboť setkání se měla nadále konat nikoli před sněmem, ale před zemským soudem, tedy čtyřikrát a po roce 1642 dvakrát ročně.

olomouckého biskupa, jemuž je prokázána úcta, když je stavby „vyzvednut“ ve svém domě a doprovázen na místo jednání, přičemž je mu poskytnut kočár některého z nejvyšších úředníků.²²

Výlučné stavovské zařazení olomouckých biskupů a současně přednostní postavení v rámci panského stavu se přesto stávalo častěji předmětem sporů. Roku 1664 nastoupil na stolec olomouckých biskupů Karel z Liechtensteinu-Castelcorna, energický prelát vybavený politickými zkušenostmi nabytými v době působení ve funkci salcburského kapitulního děkana (1654–1664).²³ Dne 4. května 1665 zaslal biskup Karel císaři Leopoldu I. stížnost na zemského hejtmana Ferdinanda z Dietrichsteinu (1636–1698), který mu upíral přednostní postavení na zemském sněmu a soudu.²⁴ Kauza, vyřešená již o dva roky později ve prospěch olomouckého biskupa, vypovídá mnohé o funkci brněnské rezidence a vysvětluje rovněž, proč právě zde nechal Karel z Liechtensteinu-Castelcorna umístit kolekci devatenácti císařských portrétů.

Podstatou stížnosti byly především dva body. První se týkal způsobu, jakým biskupové zasedali na stavovských shromážděních. Symbolem biskupovy nadřazenosti v ceremoniálu jednací praxe stavovských institucí bylo zaujímané sedadlo v zasedací místnosti. Význam sněmovního a soudního jednání totiž – vedle vlastní rozhodovací praxe v oblastech vymezených Obnoveným zřízením zemským – spočíval ve skutečnosti, že se jednalo o pravidelně se opakující „obřad“ s pevně stanovenými pravidly jeho průběhu, v němž docházelo ke zhmotnění společenského postavení zúčastněných. Jednací praxe, zasedací pořádek, způsob, jímž je jednotlivým osobám dovoleno komunikovat, či vstupovat do sálu, to vše podléhalo přísnému řádu vyjadřujícímu sociální hierarchii. „*V ceremoniálu se odráželo nejsrozumitelněji rozvržení moci společnosti, v níž byla nejvyšším strukturálním principem idea hierarchie. Zde spočívala také soudobou literaturou nejčastěji citovaná funkce ceremoniálu: upravoval přednost, 'precedens', pevně stanovoval v každém jednání a v každém okamžiku srozumitelně společenský význam, který člověk měl, v němž především se objektivizovala idea hierarchie, která potřebovala ke své realizaci plně smyslové zobrazení [...]*“²⁵ Ritualizované

²² Ch. d'Elvert (cit. v pozn. 14), s. 123–124.

²³ Na zemské vládě se v Salcburku podílely tři subjekty: arcibiskup jako zeměpán volený kapitulou, kapitula složená z 24 kanovníků tvořící v podstatě „vládu“ a zemský sněm složený z prelátského, rytířského a městského stavu. Salcburský kapitulní děkan vstupoval do řízení země několika způsoby: byl hlavou kapituly coby vládního sboru a z děkanského titulu se účastnil jako člen prelátského stavu zemských sněmů (vstupoval tak do obou institucí). Jako prezident dvorské komory se navíc pohyboval v nejtěsnější blízkosti salcburského arcibiskupa a patřil k vlivným osobnostem jeho dvora. Při vlastní politické účasti v zemské správě, ale také při sledování zemské a říšské politiky salcburského arcibiskupa měl Karel z Liechtensteinu-Castelcorna možnost vstřebat a ztotožnit se s modelem politicky aktivního preláta. Viz Heinz Dopsch–Robert Hoffmann, *Geschichte der Stadt Salzburg*. Salzburg–München 1996, s. 324–338; Friederike Zaisberger, *Geschichte Salzburgs*. Wien–München 1998, s. 116–123, 145–148.

²⁴ ZAO–O, MCO, sign. E I 25, inv. č. 2908, kniha č. 43, fol. 110v–132v.

²⁵ Hubert Ch. Ehalt, *Zur Funktion des Zeremoniells im Absolutismus*. In: August Buck (ed.), *Europäische Hofkultur im 16. und 17. Jahrhundert*. Hamburg 1981, s. 411–419. Již Ch. d'Elvert (cit. v pozn. 14), s. 123 si povšiml značné výpovědní hodnoty těchto sporů olomouc-

zasedání zemského sněmu a soudu se řídilo přesnou choreografií, která byla založena na symbolické řeči gest a která představovala sama o sobě politikum: zobrazovala vztahy, vzájemnou příslušnost a především distanci účastníků.²⁶

V organizaci ceremoniálu náležela značná důležitost nejen periodickému opakování, pravidelnému časovému rozvrhu a ustáleným formám chování, ale také hmotným kulisám, které byly jeho součástí. Nábytek, oblečení, velikost a zařízení interiéru, v němž úřední zasedání probíhalo, se podílely na uspořádání obřadu a stávaly se důležitou součástí vzájemného sdělování si informací o vlastní, či cizí společenské úrovni. Právě nábytku určenému k sezení byla věnována zvýšená péče, neboť umožňoval pregnantní vyjádření sociálního statutu nejen umístěním v prostoru, ale také velikostí, výškou opěradla, charakterem polstrování, či uměleckou výzdobou.²⁷ „Instituci“ biskupského sedadla, místa vyhrazeného biskupovi, je proto nutno vnímat především jako symbolické a všem zúčastněným srozumitelné vyjádření biskupova svěbytného, samostatného a nadřazeného postavení.

Biskupské sedadlo, které reprezentovalo biskupovo prvenství mezi ostatními stavy, bylo však dle stížných slov Karla z Liechtensteinu-Castelcornu zrušeno a na jeho místě vznikla „*knížecí lavice*“.²⁸ Taková změna je dle biskupa Karla svévlná, není zakotvena ani v *Obnoveném zřízení zemském* ani v jiném císařském nařízení. Biskupové coby příslušníci prvního (duchovního) stavu nemohou – slovy Karla z Liechtensteinu-Castelcornu – sedět na knížecí lavici, protože „*knížecí lavice patří pánům a tedy druhému stavu*“. Biskup však současně nemůže zasednout ani do míst určených duchovnímu stavu a sedět vedle prelátů a převorů, protože to by bylo stejně nedůstojné, jako kdyby knížata seděla vedle hrabat a svobodných pánů. Zrušení biskupského sedadla znamenalo jednoznačnou demonstraci neochoty stavů k uznání přednostního postavení olomouckého biskupa. Účast biskupa na sněmu, či soudu by za těchto okolností znamenala nedůstojné ponížení, pokles prestiže a zejména by se stala příznáním rezignace na „starobylé“ právo prvenství.

Druhým symbolem biskupského výjimečného postavení v hierarchii moravských stavů – a současně druhým stížným bodem z roku 1665 – bylo setkávání nejvyšších zemských úředníků a přísedících soudců před zahájením zemského soudu v biskupském domě. Dodržování obou rituálů zřejmě bylo od dvacátých let 17. století oslabováno: kardinál Dietrichstein ve své osobě spojil „ideálně“ hodnost biskupskou i úřad zemského hejtmána, v období episkopátu habsburských arcivévodů Leopolda Viléma (1637–1662) a Karla Josefa (1663–1664) se

---

kých biskupů, kterým – byt' je označil jako „*malicherné*“ – věnuje značnou pozornost s odůvodněním, že pomáhají přesněji naznačit „*tehdejší postavení a nároky biskupství*.“

²⁶ K sociální roli ceremoniálu viz Hubert Ch. Ehalt, *Ausdruckformen absolutistischer Herrschaft*. Wien 1980; Miloš Vec, *Zeremonialwissenschaft im Fürstentum. Studien zur juristischen und politischen Theorie absolutistischer Herrschaftsrepräsentation*. Frankfurt am Main 1998; Werner Paravicini (ed.), *Zeremoniel und Raum. 4. Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen*. Sigmaringen 1997.

²⁷ Rainer A. Müller, *Der Fürstenhof in der frühen Neuzeit*. München 1995, s. 72–74.

²⁸ ZAO–O, MCO, sign. E I 25, inv. č. 2908, kniha č. 43, fol. 112v–114v.

setkávání nekonala, neboť byla vázána na osobní biskupovu přítomnost. Karel z Liechtensteinu-Castelcornu se snažil uvést setkávání ve své rezidenci znovu do praxe jako součást privilegií, jimž se ve vztahu ke stavům olomoučtí biskupové těší.

Císařské rozhodnutí z 8. srpna 1665 potvrdilo biskupovo právo na přednostní postavení. Dne 5. ledna 1666 vjel Karel z Liechtensteinu-Castelcornu poprvé slavnostně do Brna, 11. ledna vstoupil poprvé na půdu zemského soudu a o dva měsíce později, 13. března, byl uveden do zemského sněmu. V archivu olomoucké kapituly je dochován při této příležitosti vzniklý popis soudního i sněmovního jednání, který se – shodně s účelem textu, který měl zřejmě v budoucnu sloužit jako vzorové zachycení jednacích formalit – nezabývá faktickými problémy, jež obě shromáždění projednávala, nýbrž nabízí ojedinělý pohled do jednacího řádu a rituálu a zprostředkovává zejména ony okamžiky v chování účastníků, v nichž bylo vyjadřováno biskupovo přednostní postavení.²⁹ Současné poskytuje důležitou výpověď o funkcích, jež v této oblasti měla plnit biskupská brněnská rezidence.

Když Karel z Liechtensteinu-Castelcornu vjel 5. ledna 1666 mezi čtvrtou a pátou hodinou odpoledne městskou branou do Brna, začali zvonit ve všech kostelech a biskup projel za zvuků bubnů a marše, který mu hráli jeho trumpetisté, špalírem měšťanů stojících ve zbrani ke své rezidenci. Představení kapucínů, františkánů a dominikánů, kteří Karla z Liechtensteinu-Castelcornu očekávali před kapucínským klášteřem, aby mu gratulovali, byli odkázáni „do biskupské rezidence“,³⁰ v níž slavnostní vjezd vrcholil audiencí, již biskup udělil brněnské kapitule, řádovým představeným, městské radě a zástupcům zemské správy. Slavnostní vjezd graduující početnou audiencí („všichni byli vpuštěni do předpokoje a poté k audienci v následujícím pořadí“) po dlouhé době zviditelnil biskupovo sídlo v očích všech skupin obyvatel města.

Zatímco vjezd a audience byla událostí mimořádnou, spjatou s prvním biskupovým vstupem na půdu hlavního města země, další funkce rezidence byly relativně pravidelně se opakujícími rituály spjatými s vlastním úředním jednáním. Úvodní rozmluva v biskupském domě před zahájením zemského soudu se stala opět stavy respektovaným aktem. Shromáždění členové zemského soudu přicházeli do biskupského domu kolem deváté hodiny ranní. Skladba jeho interiérů odpovídala potřebám ceremoniálu, který vymezoval – s ohledem na společenské postavení příchozích – přístup pouze do určitých místností: zemské přisedící přijímal Karel z Liechtensteinu-Castelcornu v předpokoji (antekamera), nejvyšší zemští úředníci byli přijímáni „u posledních dveří rytířského sálu“.³¹ Po bližší neurčené době odjeli společně do dominikánského klášteřa, přičemž biskup se

²⁹ ZAO–O, MCO, sign. E I 25, inv. č. 2908, kniha č. 43, fol. 11v–14v, 152v–158r. Oba popisy lze srovnat s nepoměrně stručnějšími záznamy Tříkrálového soudu roku 1667 a 1668, na něž navazovaly v průběhu února zemské sněmy, v roce 1667 dne 28. února a o rok později dne 1. února, *ibidem*, fol. 181r–185v.

³⁰ ZAO–O, MCO, sign. E I 25, inv. č. 2908, kniha č. 43, fol. 11v–12r.

³¹ ZAO–O, MCO, sign. E I 25, inv. č. 2908, kniha č. 43, fol. 13r.

vezl v kočáře některého z nejvyšších zemských úředníků.³² Společnost sestoupila z kočárů před hlavním portálem a vstoupila do kostela. Biskup zaujal místo v první lavici pokryté červeným sametovým kobercem a „*pustil k sobě pana zemského hejtmána a zemského podkomořího, také nechal těmto oběma políbit paci-fikál.*“³³ Po mši se všichni odebrali do soudní síně a biskup do ní, stejně jako do šraňků, vstoupil jako první.³⁴ Ne vždy se ovšem úvodní setkání v biskupském domě mohlo uskutečnit; 21. června 1666 (tedy hned při druhém sněmu, jehož se měl Karel z Liechtensteinu-Castelcornu zúčastnit) byl biskup nucen setkání odříci kvůli nemoci.³⁵

Život biskupské rezidence v době konání zemských soudů a sněmů nebyl omezen jen na zahajovací ceremoniál a interiéry biskupova sídla se stávaly – podobně jako další městské šlechtické rezidence – místem slavnostních hostin, které patřily ke standardní neoficiální součásti úředních jednání: „*Po celou dobu se občas konaly hostiny, také biskupem byli všichni přisedící zemského soudu hromadně hoštěni [...].*“³⁶ Biskupská rezidence byla na hostiny o větším počtu účastníků ostatně dobře vybavena, soudě dle zprávy, že na hostinu, kterou za účasti 24 osob pořádal František Antonín Collalto na oslavu vítězství nad Turky u Moháče 12. srpna 1687, byl zapůjčen velký stůl právě z biskupského dvora.³⁷

Ritualizované sněmovní a soudní zasedání sloužilo Karlu z Liechtensteinu-Castelcornu – vedle praktické možnosti vlivu na rozhodnutí těchto úřadů – jeho sebeprezentaci v moravské stavovské společnosti. Biskup Karel, jak patrně z důraznosti, s níž si u císaře a před zemských hejtmánem obhájil právo na prvenství, si byl této funkce stavovských jednání vědom a hodlal jí náležitě využít. Nepřekvapí proto, že od počátku svého episkopátu věnoval patřičnou pozornost

³² Při Tříkrálovém soudu roku 1666 mu kočár tažený šestispřežím nabídl hrabě z Vrbna, roku 1667 jel v kočáře Františka Antonína Collalta, tehdy vrchního zemského soudce a svého přítele, o rok později v kočáře nového zemského hejtmána Františka Karla z Kolovrat; ZAO–O, MCO, sign. E I 25, inv. č. 2908, kniha č. 43, fol. 181r, 183r.

³³ ZAO–O, MCO, sign. E I 25, inv. č. 2908, kniha č. 43, fol. 13v, 183v.

³⁴ O tom, jak citlivou otázkou byl přednostní vstup do jednací síně a šraňků, svědčí drobná příhoda, již zachytil popis Tříkrálového soudu roku 1666. Následujícího dne po zahájení soudu a první biskupově účasti, 12. ledna, se „*Jeho knížecí Milost zdržela v oratoři nacházející se vedle a pan vrchní zemský komoří přišel do zemské místnosti poněkud předčasně, ihned si sedl k tabuli a zavolal ostatní přisedící zemského soudu do šraňků, když ale Jeho knížecí Milost vstoupila dovnitř, všichni společně povstali, avšak Jeho knížecí Milost oplátila panu hraběti z Vrbna stejnou mincí, potom následujícího dne vstoupili také vedle pana vrchního zemského soudního dříve do šraňků, sedli ke stolu a očekávali jej spolu s ostatními přisedícími soudu sedíc [...].*“ Detailně vyličená epizoda je nadměrně plastickým a ilustrativním příkladem toho, jaká vážnost byla dodržování rituálu přikládána a jak Karel z Liechtensteinu-Castelcornu reagoval na v jeho očích nedůstojné přijetí, jehož se mu dostalo; ZAO–O, MCO, sign. E I 25, inv. č. 2908, kniha č. 43, fol. 13v–14r.

³⁵ ZAO–O, MCO, sign. E I 25, inv. č. 2908, kniha č. 43, fol. 159v–160r.

³⁶ ZAO–O, MCO, sign. E I 25, inv. č. 2908, kniha č. 43, fol. 14r–14v.

³⁷ Bronislav Chocholáč, Brněnské hostiny u nejvyššího zemského komorníka na konci 17. století. In: Bronislav Chocholáč–Libor Jan–Tomáš Knoz (eds.), *Nový Mars Moravicus, aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*. Brno 1999, s. 493; Idem. Návštěvy u nejvyššího zemského komorníka. Dvůr a hosté Františka Antonína hraběte Collalta v Brně koncem 17. století. In: V. Bůžek–P. Král (cit. v pozn. 13), s. 575–595.

brněnské biskupské rezidenci. Její obecně platná funkce reprezentativního „městského“ sídla v zemské metropoli byla v tomto konkrétním případě posílena specifickým zapojením rezidence do ceremoniálu zahájení soudních jednání. Posílená politická úloha brněnského biskupského sídla kladla přirozeně zvýšené nároky na její vnější podobu i vnitřní vybavení, měla-li se stát důstojným reprezentantem výše zhodnoceného přednostního politického postavení olomouckých biskupů.

V těchto souvislostech je nutno posoudit výběr cyklu císařských portrétů pro výzdobu reprezentativních interiérů rezidence. Cykly českých panovníků se v sídlech české šlechty objevují od 16. století.³⁸ Na přelomu 16. a 17. století vzniklo několik panovnických cyklů na venkovských aristokratických zámcích³⁹ a v 17. století se císařské portréty stávají „obligátní součástí výzdoby zámeckých sálů“.⁴⁰ Vedle posloupnosti českých panovníků, která měla symbolizovat státoprávní kontinuitu Českého království, se od 16. století začínají objevovat rovněž „císařské pokoje“ (Bučovice, Trója, Lobkovický palác na Hradčanech),⁴¹ motivované individuálními objednavatelskými záměry. Reprezentativní barokní sály, jejichž jádrem byly portrétní galerie císařů a které si získaly novodobé označení „císařský sál“, byly Franzem Matschem rozděleny do dvou skupin z hlediska jejich obsahu a cíle objednavatele.⁴² První z nich se soustředí na habsburskou genealogii, zobrazuje císaře z rodu Habsburků jako zeměpány a jeho výskyt je omezen na území, v nichž Habsburkové vládli z titulu zemských vládců. Druhý typ je charakteristický spojením současné císařské dynastie s posloupností antic- kých císařů a je fixován především do říšského prostoru. Císařská posloupnost zde má demonstrovat kontinuitu římského impéria se Svatou říší římskou národa

38 Pavel Preiss, *Cykly českých panovníků na státních zámcích. Příspěvek k ikonografii českých knížat a králů. Zprávy památkové péče* 12, 1957, s. 65–78. Po výtvarné stránce byly první posloupnosti českých panovníků inspirovány cyklem 47 knížat a králů na Pražském hradě a po jeho zániku při požáru roku 1541 jejich zachycením v lavírovaných kresbách tzv. Hasenburského kodexu.

39 Dobrovice, Pecka, Červené Poříčí, Jindřichův Hradec, viz P. Preiss (cit. v pozn. 38). Vedle nástěnné malby, olejomalby a plastiky se téma panovnických portrétních cyklů objevuje v knižní grafice, zejména jako standardní doprovod historiografických prací (Martin Kuthen, Václav Hájek, Bohuslav Balbín a další).

40 J. Válka 1995 (cit. v pozn. 16), s. 115.

41 J. Pánek (cit. v pozn. 13), s. 16–17; Eliška Fučíková, Štuková výzdoba zámku v Bučovicích. In: *Historická Olomouc a její současné problémy* IV, 1983, s. 263–264; Jarmila Krčálová, Renesanční architektura v Čechách a na Moravě. In: *Dějiny českého výtvarného umění III/1. Od počátku renesance do závěru baroka*. Praha 1989, s. 29–30; Bohumil Samek (ed.), *Renesanční zámek v Bučovicích*. Brno 1993; Jan Royt, *Der „Kaisersaal“ im Schloß Bučovice*. In: Rainer Müller (ed.), *Bilder des Reiches*. Sigmaringen 1997, s. 357–368; Pavel Preiss–Mojmír Horyna–Pavel Zahradník, *Zámek Trója u Prahy*. Praha 2000; Emanuel Poche–Pavel Preiss, *Pražské paláce*. Praha 1977, s. 139–142, 155–156; Michal Šroněk–Lubomír Konečný, Malířská výzdoba Lobkovického paláce. *Umění* XLIII, 1995, s. 433–441; Milada Vilímková, Dějiny Lobkovického paláce na Pražském hradě. *Ibidem*, s. 395–410; Věra Naňková–Jaroslava Lencová, Barokní přestavba Lobkovického paláce. *Ibidem*, s. 425–432.

42 Franz Matsche, *Kaisersäle – Reichssäle. Ihre bildlichen Ausstattungprogramme und politischen Intentionen*. In: R. Müller (cit. v pozn. 41), s. 323–355; Friedrich Polleroß, *Imperiale Repräsentation in Klosterresidenzen und Kaisersälen. Alte und moderne Kunst*, H. 203, 1985, s. 17–27.

německého, její nepřetržitost (věčnost) a stabilitu její organizace a tím legitimizovat nikoli císařské panování Habsburků, nýbrž objednavatelovo politické postavení coby říšského teritoriálního vládce (Franz Matsche navrhuje termín „říšský sál“).

O cyklu císařských portrétů v brněnské biskupské rezidenci víme příliš málo, než aby bylo možno posoudit, zda jej lze s některým ze známých typů císařských sálů srovnat. Toto zpochybnění je o to důležitější, že je nutno dbát, aby se pojem císařský sál slovy Pavla Preisse „nepřenášel automaticky na každý slavnostní sál, obsahující určitou složku povinného holdu císařskému majestátu, ale začleněnou do širšího kontextu.“⁴³ V případě brněnských biskupských interiérů však lze předpokládat individuální motivaci Karla z Liechtensteinu-Castelcorna při volbě obsahu výzdoby sídla. Bylo již připomenuto, že biskupové užívali říšský knížecí titul. V prostředí kapituly, jež střežila privilegia biskupství, panovala představa o existenci zvláštního říšského knížectví – olomouckého biskupství. Představitelé diecéze odkazují, zejména jsou-li ohroženy jejich politické pozice, na svou sounáležitost se Svatou říší římskou a snaží se „vnutit“ představu svěbytného knížectví ostatním politickým subjektům země.⁴⁴ Titul říšského knížete vázaný na biskupský úřad byl pro jeho momentální nositele o to cennější, že často převyšoval jeho rodový stav (Stanislav Pavlovský pocházel z rytířské rodiny, Karel z Liechtensteinu-Castelcorna z hraběcího rodu). Zpochybňování biskupovy příslušnosti ke stavu říšských knížat proto vyvolávalo – stejně jako zpochybňování biskupova přednostního postavení v zemi – jednoznačnou obhajobu.⁴⁵

Umístění císařské portrétní galerie právě v interiérech brněnské rezidence mělo nepochybně symbolický význam. Byla to právě rezidence v Brně, v níž biskupové vystupovali před ostatními moravskými stavy jako duchovní říšská knížata a jako první z nich. V brněnských interiérech přijímal biskup stavovskou reprezentaci před zahájením zemských soudů, zde uděloval audience a hostil nejvyšší stavovské úředníky. Brněnská rezidence se významným způsobem spolupodílela na prezentaci politické biskupovy moci v rámci Markrabství moravského (připomeňme zdejší setkávání stavů před zahájením zemského soudu). Přestože poznání programu brněnských císařských portrétů zůstává v rámcových rysech (znám je jejich počet a umístění v reprezentativních místnostech), je možno kon-

⁴³ P. Preiss–M. Horyna–P. Zahradník (cit. v pozn. 41), s. 173.

⁴⁴ Výmluvným příkladem mohou být okolnosti, které doprovázely snahu biskupských administrátorů, aby si coby zástupci nepřítomného arcivévodý Leopolda Viléma vydobyli na sněmech a soudech přednostní postavení. Biskup se dle představ administrátora Jakuba Merkuriana, formulovaných roku 1651, účastní sněmů nikoli jako prelát nebo pán, nýbrž jako svrchovaný kníže a zastupuje samostatné knížectví a své leníky. Sebe-nazírání diecéze jako svěbytného knížectví bylo přirozeně státní mocí striktně odmítáno. Ve výkladech královského tribunálu z 1651 a 1652, jimiž reagoval na Merkurianovy názory, se jednoznačně a s plnou důrazností píše, že biskup netvoří ani první, zvláštní stav nad stávajícími čtyřmi, ani nezastupuje žádné zvláštní knížectví a – ve shodě s moderním bádáním – podotýká, že Merkurianovo knížectví existuje „jen v představách“; Ch. d’Elvert (cit. v pozn. 14), s. 120; Jiří Kejř, O říšském knížectví pražského biskupa. *Český časopis historický* 89, 1991, s. 481–492.

⁴⁵ K jednomu ze zpochybnění došlo také v období vlády Leopolda I., aniž jsme přesně informováni o okolnostech. Text, který vznikl na obhajobu říšského knížecího titulu, lze mít za shrnutí obecných představ „biskupství“ o sobě samém; viz Ch. d’Elvert (cit. v pozn. 14), s. 200–204.

statovat, že brněnská biskupská rezidence měla jejich prostřednictvím demonstrovat politické ambice olomouckého biskupa – jako říšského duchovního knížete a „předního“ ze stavů Markrabství moravského.

Vraťme se nyní do Olomouce k portrétní biskupské galerii. Soubor padesáti pěti obrazů, zavěšených na stěnách hodovního sálu, představoval úplnou posloupnost olomouckých biskupů od svatých Cyrila a Metoděje po právě vládnoucího Karla z Liechtensteinu-Castelcornu [obr. 1].⁴⁶ Celofigurové podobizny, které jsou po Stanislava Pavlovského fiktivními a od kardinála Dietrichsteina skutečnými portréty, doplňovaly textové legendy v dolní části obrazu, které charakterizovaly episkopát jednotlivých biskupů. Cyklus padesáti pěti portrétů olomouckých biskupů měl – podobně jako rodové šlechtické galerie⁴⁷ – připomínat kontinuitu instituce a starobylost.

Výzdobný program reprezentativních interiérů šlechtických sídel se často nemezoval na jednu místnost, ale počítal s funkčním a hierarchickým zřetěžením pokojů, přístupných, či nepřístupných dle společenského postavení přichozího. Stropy hodovního sálu, v němž se biskupské portréty nacházely, a dvou vedlejších pokojů byly dle Cerroniho zprávy zdobeny „příběhem Josefa Egyptského.“⁴⁸ Volba tohoto starozákonního námětu pro místnost určenou portrétní galerii a pro dva sousední pokoje nebyla náhodná a obsahově ji měla doplňovat. Narativně bohatý příběh Josefa Egyptského byl v renesančním a barokním umění oblíbeným námětem a pro své dramatické i morální kvality se stával častým výzdobným prvkem světských interiérů.⁴⁹ Jakýkoli pokus určit, které z tehdy oblíbených témat bylo zobrazeno na stropě hodovní místnosti a dvou vedlejších pokojů, by byl nepodloženou spekulací. V obecné rovině však lze postihnout základní význam, jenž byl prostřednictvím příběhu Josefa Egyptského sdělován návštěvníkovi, vstupujícímu do hodovního sálu s biskupskou portrétní galerií. Josefův příběh byl Filónem Alexandrijským interpretován jako alegorie moudré vlády a církevními otci posléze ztotožněn s moudrostí, znalostí, rozmyslem a rozvahou, tedy ctnostmi, které jsou v přímé vazbě k Filónově výkladu. V tomto významu se Josefovo zobrazení objevuje ve středověkém i renesančním umění, často v samostatných scénách (Josef trůnící před svými bratry). V této významové poloze – Josef Egyptský jako alegorie moudré vlády – se námět objevuje v cyklu tapisérií zdobících jednacích Sál dvou set (*Sala dei Duicento*) ve

⁴⁶ Soubor byl posléze rozšiřován Karlovými nástupci na dnešních šedesát dva obrazy. Roku 1921 byly péčí Antonína Breitenbachera přemístěny z nevyhovujícího uskladnění v zahradním domku olomoucké rezidence do Kroměříže, kde se na stěnách chodeb nacházejí dosud; viz A. Breitenbacher (cit. v pozn. 7).

⁴⁷ Hodnota starobylosti a nepřetržitosti tvoří podstatný rys mentality raně novověké společnosti. Rodové portrétní galerie, vyvíjející se od poloviny 16. století kolem sbírek rodových podobizen, se stávají důležitým prostředkem k reprezentaci rodové kontinuity, která je zdrojem legitimacy společenského a politického postavení.

⁴⁸ Jan Petr Cerroni, *Skitze einer Geschichte der bildenden Künste in Mähren* (1807). Moravský zemský archiv Brno, fond G 12, Cerr. I–34, fol. 286r.

⁴⁹ Ursula Nilgen, in: Engelbert Kirschbaum (ed.), *Lexikon der christlichen Ikonographie 2*. Rom–Freiburg–Basel–Wien 1990, sl. 423–434.

florentském Palazzo Vecchio, který navrhli v letech 1545 až 1553 Jacopo Pontormo a Agnolo Bronzino.⁵⁰

Dějovým jádrem starozákonního Josefova příběhu je téma člověka, který je prodán do cizí země, v níž se díky svým schopnostem vypracuje v „říšského správce“ (Gn 42, 6) a nakonec v nouzi pomáhá své rodině. Opakujícím se motivem textu je vlastní kariéra, již Josef předvídá své rodině výkladem snů o snopech, či o slunci a měsíci (Gn 37, 5–11), a posléze Josefova péče o rod. Sny se naplní, když je Josef díky výkladu faraónových snů o sedmi tučných a sedmi hubených letech jmenován správcem Egypta (Gn 41, 38–44): „*Budeš správcem mého domu a všechen můj lid bude poslouchat tvé rozkazy. Budu tě převyšovat jen trůnem.*“ *Faraó mu dále řekl: ‘Hled, ustanovuji tě správcem celé egyptské země.’ A faraó sňal z ruky svůj prsten, dal jej na ruku Josefovu, oblékl ho do šatů z jemné látky a na šíji mu zavěsil zlatý řetěz. Dal ho vozit ve voze svého zástupce a volat před ním: ‘Na kolena!’ Tak ho učinil správcem celé egyptské země.*“ Bratři oznamují otci Jákobovi setkání s Josefem těmito slovy: (Gn 45, 26): „*Josef ještě žije, a dokonce je vladařem nad celou egyptskou zemí!*“

Výzdoba hodovního sálu, v němž byly umístěny biskupské portréty, a dvou dalších, sousedících místností měla s nepochybně tvořit obsahový pendant k cyklu padesáti pěti biskupských podobizen. Představiteli moudré vlády – představené v obecné rovině příběhem Josefa Egyptského – byli jednotliví biskupové, legendy jejichž portrétů zdůrazňovaly ty okamžiky jejich episkopátů, v nichž se zasloužili o ekonomické, politické, či společenské povznesení olomouckého biskupství. Dalším aspektem je faraónem zdůrazňované postavení Josefa v hierarchii egyptské říše („*Budu tě převyšovat jen trůnem*“), které koresponduje s postavením olomouckých biskupů v zemské struktuře Markrabství moravského.

Volba výzdoby nejméně tří místností středního patra olomoucké rezidence vypovídá svým obsahem mnohé o její funkci v rámci biskupské rezidenční sítě. Umístění biskupského portrétního cyklu právě do olomoucké rezidence svědčí o tom, že olomoucké sídlo bylo Karlem z Liechtensteinu-Castelcornu vnímáno a utvářeno jako místo reprezentující biskupství a současně jako jeden ze symbolů duchovní moci olomouckých biskupů, zatímco v Brně umístěné portréty císařů připomínaly politickou, světskou moc duchovního knížete. Olomoucká rezidence měla současně biskupství představovat jako starobylou instituci, odvolávající se svými počátky k církevním věrozvěstům Cyrilu a Metodějovi a ke kontinuitě osobností, které byly „moudrymi vladaři“ diecéze a jejichž posloupnost vrcholí Karlem z Liechtensteinu-Castelcornu (připomeňme pochvalná slova švédského vyslance Oxenstjerna u 55. portrétu – podobizny Karla z Liechtensteinu-Castelcornu).

Soubor téměř dvaceti císařských portrétů v Brně tvoří obsahový protipól ke galerii olomouckých biskupů, již nechal Karel z Liechtensteinu-Castelcornu umístit v rezidenci v Olomouci. Podobně jako bylo polarizováno postavení biskupů mezi duchovní správou diecéze a spolupodíl na politické – světské správě země, byly funkčně a také výzdobou rozděleny rezidence v sídelních městech

⁵⁰ U. Nilgen (cit. v pozn. 49), sl. 432–433.

obou institucí. Zatímco brněnská rezidence měla přichozím připomínat politickou moc biskupů, olomoucká je reprezentovala jako dobré správce diecéze. Funkce šlechtického sídla ovlivnila způsob jeho výzdoby a obsah jeho ikonografického programu, případně také naopak – ve výzdobě šlechtického sídla, ve volbě námětů, jež jej měly zdobit, lze „vyčíst“ představy jejího majitele, jež o něm měly být zřetelnou a srozumitelnou formou sdělovány navenek.

Původ snímků – Photographic Credits – Fotonachweis:

1–3: Archiv autorky